

УДК П 930.85

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-2-2>

Дмитро КЮСОВ,
 orcid.org/0000-0002-2336-3766
 здобувач PhD кафедри історії та філософії
 Бердянського державного педагогічного університету
 (Запоріжжя, Україна) kiosov.d.97@gmail.com

ТРАНСФОРМАЦІЯ НОВОРІЧНИХ РОЗВАГ В ПОРТОВИХ МІСТАХ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Стаття присвячена аналізу процесів трансформації святкового дозвілля в портових містах Північного Приазов'я протягом другої половини ХІХ – початку ХХ століття. Розглядаючи динаміку змін у формах та змісті святкування, зосереджуються увага на впливі модернізаційних процесів на традиційну культуру дозвілля міських громад. В статті детально аналізуються такі аспекти, як процес трансформації різдвяних і новорічних свят, вплив урбанізації та глобалізації на святкові традиції, а також роль громадських ініціатив і благодійності у формуванні святкового простору міст. Особливу увагу приділяється взаємодії між традиційними та новими формами святкування, які відображають зміни соціальних настроїв та культурних практик у регіоні. Крізь призму святкового дозвілля розкривається ширший контекст соціокультурних змін, що супроводжували модернізацію міського життя в портових містах Північного Приазов'я.

В рамках аналізу трансформації святкового дозвілля в портових містах Північного Приазов'я особливе місце займає розгляд звичаїв, пов'язаних із новорічними ялинками та святковою торгівлею. Ця тема відображає не лише культурні та соціальні зміни, але й економічну динаміку міського життя кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Традиція встановлення новорічних ялинок, що прийшла до Північного Приазов'я з європейських країн, стала важливим елементом святкової культури міських громад. В статті детально описується, як цей звичай поступово вкорінювався у місцевому контексті, адаптуючись до місцевих традицій та звичаїв. Автори звертають увагу на різноманітність форм святкування Нового року, що включали як релігійні, так і світські елементи, зокрема організацію благодійних акцій та розважальних заходів біля ялинок для дітей та дорослих.

Святкова торгівля в період новорічних свят стала важливою частиною міської економіки, сприяючи розвитку торговельних відносин та підприємницької активності. В статті аналізується, як міські ринки та ярмарки перетворювалися на місця жвавої торгівлі подарунками, святковими прикрасами та делікатесами, відображаючи зростаюче споживання та розширення товарного асортименту.

Таким чином, розділи про новорічні ялинки та святкову торгівлю демонструють, як культурні інновації та економічні зміни взаємодіяли у процесі формування нових форм святкового дозвілля в портових містах Північного Приазов'я, відображаючи загальні тенденції модернізації міського суспільства.

Ключові слова: портові міста, Північне Приазов'я, свята, розваги, ярмарки, Новий Рік, Різдво, модернізація, урбанізація.

Dmytro KIOSOV,
 orcid.org/0000-0002-2336-3766
 Postgraduate student at the Department of History and Philosophy
 Berdysk State Pedagogical University
 (Zaporizhzhia, Ukraine) kiosov.d.97@gmail.com

TRANSFORMATION OF NEW YEAR'S ENTERTAINMENT IN THE PORT CITIES OF THE NORTH PRIAZOVIA (SECOND HALF OF THE XIX – BEGINNING OF THE XX CENTURY)

The article is devoted to the analysis of the processes of transformation of holiday leisure in the port cities of the Northern Azov region during the second half of the 19th and early 20th centuries. Considering the dynamics of changes in the forms and content of celebrations, attention is focused on the impact of modernization processes on the traditional leisure culture of urban communities. The article analyzes in detail such aspects as the process of transformation of Christmas and New Year holidays, the impact of urbanization and globalization on holiday traditions, as well as the role of public initiatives and charity in shaping the festive space of cities. Particular attention is paid to the interaction between traditional and new forms of celebration that reflect changes in social attitudes and cultural practices in the region. Through the prism of festive leisure, the wider context of socio-cultural changes accompanying the modernization of urban life in the port cities of the Northern Azov region is revealed.

As part of the analysis of the transformation of holiday leisure in the port cities of the Northern Azov region, a special place is occupied by the consideration of customs related to New Year's trees and holiday trade. This theme reflects not only cultural and social changes, but also the economic dynamics of urban life in the late 19th and early 20th centuries.

The tradition of setting up New Year's trees, which came to the Northern Azov region from European countries, has become an important element of the festive culture of urban communities. The article describes in detail how this custom gradually took root in the local context, adapting to local traditions and customs. The authors draw attention to the variety of forms of celebrating the New Year, which included both religious and secular elements, in particular, the organization of charity events and entertainment events near the Christmas tree for children and adults.

Festive trade during the New Year holidays has become an important part of the city's economy, contributing to the development of trade relations and entrepreneurial activity. The article analyzes how city markets and fairs were transformed into places of lively trade in gifts, holiday decorations and delicacies, reflecting the growing consumption and expansion of the product range.

Thus, the chapters on Christmas trees and holiday trade demonstrate how cultural innovations and economic changes interacted in the process of forming new forms of holiday leisure in the port cities of the Northern Azov region, reflecting general trends in the modernization of urban society.

Key words: port cities, Northern Azov region, holidays, entertainment, fairs, New Year, Christmas, modernization, urbanization.

Постановка проблеми. Полягає в необхідності дослідити процеси трансформації святкового дозвілля в портових містах Північного Приазов'я протягом другої половини XIX – початку XX століття. Ця проблематика охоплює аналіз змін у формах та змісті святкувань, які відбувалися під впливом модернізаційних процесів, урбанізації та економічного розвитку.

Основна проблема, яка стоїть перед дослідженням, полягає в тому, щоб з'ясувати, як взаємодіяли та адаптувалися традиційні та новітні форми святкового дозвілля в контексті швидких соціально-економічних змін, що супроводжували міське життя в цей період. Це передбачає детальне вивчення таких аспектів, як:

Вплив глобалізації та культурних обмінів на локальні святкові традиції; роль святкового дозвілля в процесах формування міської культурної ідентичності; Зміни в організації святкових заходів, зокрема, впровадження новорічних ялинки та розвиток святкової торгівлі; Вплив економічних змін на святкове дозвілля міського населення; Роль громадських ініціатив і благодійності у розвитку святкової культури. З'ясування цих питань дозволить глибше зрозуміти, як формувалося та еволюціонувало святкове дозвілля в міському контексті, відображаючи загальні тенденції соціальних перетворень в умовах модернізації.

Аналіз досліджень. Дослідників в цілому цікавили більш широкі теми, це і діяльність театрів міст Північного Приазов'я що відображені в дисертації Ольги Демідко: «Театр у соціокультурному житті Північного Приазов'я (середина XIX–XX ст.)» де були проаналізовані важливі простори розважальної культури.

Дослідження елементів «міського простору» висвітлено в дисертації В. Константинова: «Урбанізаційні процеси на півдні України (друга поло-

вина XIX – початок XX ст.)», для розуміння соціокультурної складової міського простору важливою розвідкою є робота В. Константиної: «Соціокультурні аспекти урбанізаційних процесів на Півдні України (друга половина XIX – початок XX століття)». Вкрай важливими є щоденки титулярного радника В. Крижановського, що висвітлені в роботі К. Баханова, І. Лимана: «Бердянськ в дневниках титулярного советника», що є основою відображення міського життя м. Бердянськ крізь призму жителя та свідка подій. Також основою та підґрунтям дослідження стала книга І. Лиман В. Константинова: «Повітова столиця». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1876–1893 рр.) що є джерелом в яких зафіксовані найважливіші, найцікавіші події історії Бердянська і його повіту 1876–1893 років. Цей комплекс є цінним джерелом з соціальної, економічної, духовної історії, історії повсякденності та «розоважальних» великою мірою уможливають періодичні видання, включаючи передусім місцеві газети, а також різноманітні часописи 1861–1918 рр. Важливим джерельним фундаментом стали періодичні видання що описують регіон загалом – Одеський вісник, та періодика локальна. м. Бердянськ відображено на сторінках газет «Берднское эхо», та м. Маріуполь «Маріупольская жизнь».

Мета статті – полягає в комплексному дослідженні та аналізі процесів трансформації святкового дозвілля в портових містах Північного Приазов'я в період з другої половини XIX століття та початку XX століття. Стаття прагне виявити, як модернізаційні процеси, культурні обміни та соціально-економічні зміни вплинули на форми та зміст традиційних та нових святкувань, а також оцінити роль святкового дозвілля у формуванні культурної ідентичності міських громад.

Виклад основного матеріалу. Важлива роль у рамках святкового дозвілля городян Бердянська та Маріуполя другої половини XIX ст. належала традиційним народним святкам, пов'язаним із землеробським календарем. На відміну від державних та церковно-парафіяльних їх вплив на суспільний побут основної маси населення міст Приазов'я було суттєво більшим. Річний цикл розпочинали зимові свята. Друга половина XIX ст. стала періодом формування єдиного світського святкового простору, що поєднує різдвяні, святкові та новорічні урочистості та розваги, що проходили з вечора 24 грудня по 6 січня, у період з Різдва до Хрещення.

У другій половині XIX ст. розширюється соціальне середовище та змінюється характер побутування Нового року. З напівофіційної громадської урочистості, що відзначалося в основному в «шляхетному суспільстві», Новий рік перетворюється на свято сімейне, входячи до будинків середніх і, частково, нижчих верств міського населення. Збереглося і громадське святкування Нового року у громадських зборах, у дружніх компаніях, клубах.

Початок річного циклу визначали великі зимові свята. В другій половині XIX століття формується єдиний світський святковий простір, що об'єднав різдвяні, святкові та новорічні заходи, які тривали від 24 грудня до 6 січня, періоду між Різдром та Хрещенням. На зламі століть святкові події зосереджуються навколо Різдва та Нового року. Релігійна складова Різдва завжди мала значне місце через його статус одного з ключових християнських свят.

Про традиції і специфіку святкування зазначав титулярний радник В. Крижановський у своїх щоденниках: «За свідченням В. Крижановського, християни Бердянська свято вшановували релігійні свята. Хрещення зазвичай супроводжувалося освяченням води на морі: «Освячення води на Йордані було на морі, біля пристані. Свято прекрасне: Тисячі народу прийшли і приїхали» (6 січня 1866); «З хреста величезні і балдахін, де була Йордан, висічені з льоду: ось як лід цієї зими товстий» (2–10 січня 1876). А у теплі зими освячення води відбувалося біля церкви Соборної (6 січня 1865)» (К. Баханов, І. Лиман: 2002).

В другій половині XIX століття спостерігається розширення соціального середовища святкування Нового року, що з часом стає сімейним святом, відходячи від напівофіційного громадського формату. Специфіка новорічних розваг у Північному Приазов'ї була означена тим, що зима була мертвим сезоном для портових міст, оскільки морське сполучення припинялося, і міста ізолювалися від

зовнішнього світу. В такі періоди особливо важливим ставало зайняття благодійністю та організація святкових заходів, що могли б покращити добробут місцевих мешканців. «Взимку 1888 року на тлі наближення повального голоду очевидець закликає: «Не заважало б нашим представникам місцевим дамам-патронесам зайнятися справами благодійництва. До цього спонукає кричуща потреба, злидні, голод і холод, і майбутні свята. Жадібні і зябкі...; вони і холодні, і голодні» (Одеський вестник: 1888).

«Зима – мертвий сезон для нашого міста: пароплавство припиняється, дороги стають неможливими, місто ізолюється від зовнішнього світу, діяльність припиняється, і суспільство засинає до нової навігації. Ось у такий час повної бездіяльності і не завадило б нашим представникам та місцевим дамам патронесам зайнятися справами благодійництва. До цього спонукає справжня кричуща потреба: злидні, голод і холод і майбутні свята» (І. Лиман, В. Константінова: 270).

Визначення свята як сімейного та такого, що не відповідає універсальним можливостям святкування для кожного мешканця, показує газета «Бердянское эхо» від 21 грудня 1913 р. «Предсвяткове. Наближається Різдво. Усі готуються до його зустрічі. Усюди передсвяткове пожвавлення. Кожен поспішає придбати все необхідне. Справляють обновки собі, дружинам, дітям. Тягнуть з базару будь-яку їжу, ласощі, напої. смачні! Втім, все це стосується тих, у кого є гроші, служба, багаті рідні і взагалі є та чи інша можливість належним чином зустріти і провести це світле свято. Але зовсім інші почуття, інші думки турбують душі тих, хто нічого цього не має, хто безпритульний, роздягнений і самотній. У цих нещасних замість радісного очікування в душі панує морок, гіркота й безвихідь. Обличчя їх відбивають скорботу, приховану образу і зневіру. В їхніх очах світиться заздрість, злість і ненависть голодного до ситого, роздягненого до одягненого, бездомного до того, хто живе в кам'яних палатах, хворого на здоровий... Таких скривджених долею людей всюди темрява; багато їх у нашому місті. Нехай ті, хто щасливіший за них, ото багатий, здоровий, має службу, оточений сім'єю, нехай у розпалі передсвяткової суєти не забудуть про тих, які позбавлені всього цього. Нехай вони напоють, нагодують, прихистять і обігріють їх у цей великий радісний день народження Боголюдини.

Нехай також щасливі діти на їхніх батьків і знайомих ялинки, що влаштовуються для них, запросять своїх бідних, позбавлених цього задоволення

у себе вдома, однолітків і однолітків. І які зробиють так, ті гідно відсвяткують Різдво Того, хто вчив любити ближнього, як самого себе, Того, хто помер за нас на хресті, викупляючи гріхи світу» (Бердянское Эхо, 1913: 3).

Описи святкувань, розваг, балів та благодійних акцій відображають соціальні зміни та розвиток культури дозвілля в регіоні, вказуючи на поступове формування нових традицій та звичаїв. «А ось бали В.К. Крижановський не любив. Очевидно, давали знати вік (1865 р. титулярному раднику було вже 60 років) і прихильність до домівки, а тому він описував їх з чужих слів. 1 січня 1865 р.: «Ввечері в мене були: Дружина Казначея, Сестра Богаєвська, Деросієва; все з дочками, Вчитель Т.К. Карпенко із сімейством. У Комерційних Зборах бал... До мене приходила ввечері співуча з учнів Училища». Бали вважалися тоді обов'язковим елементом культури міської еліти. Бердянці не сумують і веселяться, як можуть. Сезон клубних вечорів, журфіксів у повному розпалі. Місцеві купці дають навіть костюмовані бали, які проходять з особливим шиком» (Одесский Вестник, 1889: 2).

«...від самого свята Різдва Христового, розпочалися танцювальні збори, влаштовані старанням товариства купців. Бали та раути бувають досить часто, і на них час проводять весело так, що можна сподіватися, що час до початку посту пролетить і приємно, і скоро. Володимир Серіков» (Одесский Вестник, 1858: 29).

У губернських та повітових містах традиція вбирати ялинку з'явилася в середині ХІХ століття. «Ялинкою» стало називатися і свято, яке влаштовується з приводу Різдва, у моду увійшли бали-маскаради, що тривали весь період свят. Саме такі бали, що проходили у Бердянську у 1860-х – 1870-х роках у Комерційних Зборах, неодноразово описував у своїх щоденниках бердянський «літописець» Василь Крижанівський: «10-го Січня, Неділя... Ось уже 12-та година ночі, а у дворянському Клубі, що в будинку Фалеолога, танцюють напропало: дівчат і кавалерів скільки завгодно. При цьому всі задоволені порядком. Князь Максудов та Княгиня заохочують цю справу» (Одесский Вестник, 1865).

Як впливає із щоденників титулярного радника, веселитися бердянці вміли і 150 років тому – танцювали до упаду: «7-го Січня, П'ятниця... вчора у клубі – був бал; гостей було досить; але в танцях ненароком впав Смотритель училища Панченко та моя племінниця Віра; – Але так спритно, що не скаржаться на здоров'я» (Одесский Вестник, 1866 р.).

Учасниками цих балів була обрана публіка: міське начальство, бізнес-кола, директори контор, клерки та інші гідні особи повітового міста. «Січня 1-го дня, П'ятниця... У Комерційних Зборах бал, і чиновник Макаров наговорив на балі директору Тубіного неприємності» (Одесский Вестник, 1865 р.). Щоб благородні панове не втрачали гідності підтримки порядку на балах призначалися «чергові». Але іноді ситуація виходила з-під контролю. «10 січня в залі наших громадських зборів, під час бал-маскараду, сталася досить трагічна подія, що наробила багато галасу. Справа в тому, що серед замаскованих з'явився, в костюмі Ахілла, відставний гусарський поручик Д. Решетиллов – юнак 23 років. Ахілл, з моменту приходу в клуб, почав по-гусарськи спорожнювати пляшки і до кінця балу прийшов у той стан, коли «людині море по коліно». Насамперед на поведінку нашого Ахілла-гусара слід було б звернути увагу черговим старшинам клубу, але вони не діяли й надали Ахілла глумленню публіки, особливо єврейській, яка почала гробити над Ахіллом, мало не виштовхуючи його із зали. Ахілл вийняв з кишені револьвер, заряджений шістьма кулями, і кинувся в погоню за синами Ізраїля, що приставали до нього, втікали хто куди потрапило: ховалися інший під стіл, інший на стіл, а інші без кашкетів і шуб улетіли додому, забувши навіть про те, на балі залишилися їхні дружини, дочки. Старшини так само вийшли з клубу, надавши клубу у розпорядження войовничого Ахілла, який потім із буфету вийшов у зал і, миттєво вистрілюючи собі в ліву частину грудей, одразу повалився на підлогу. Важко пораненого знесли на квартиру, а поліцейський чиновник, що з'явився, склав про докладний акт, в якому, як кажуть, дуже рельєфно виставлена бездіяльність чергових старшин клубу, які не вжили належних заходів до попередження того, що сталося».

Це був не єдиний випадок описаний в Одеському віснику, другий випадок: «У перший же день до місцевої лікарні було доставлено 4 людей, поранених ножем. Один із них перебуває у лікарні, решта здана під опікою батьків. Один із цих останніх, син бердянського міщанина Сергія Бичихіна, хлопець років 20–21, на третій день свят віддав Богові душу. Бійка під час свят у нас – звичайне явище. Сини місцевих міщан та селян знаходять у ній велике задоволення. Я швидко пам'ятаю ще той час, коли в нашому місті щосуботи відбувалися офіційні побоїща (стіна на стіну). Ці побоїща відбувалися, здебільшого, на площі, що відокремлює місто від передмістя, Лізок. Місто та Лізки – це два ворожі табори. Але

ці ігрища-побоїща ось уже кілька років як «Півтова столиця» заборонені, а тим часом «слухка по жилочках»... розливається і немає простору душі молодецької. До того ж, наші хлопці позитивно не знають, що робити у вільний від роботи час. У них два засоби вбити час – шинок і бійка» (Одесский Вестник, 1885: 3). Тому, святковий настрій та атмосфера часто змінювались на бійки, та срілянину інколи з летальними випадками.

Згадки про організацію різдвяних ярмарків, благодійних вечорів та ялинок для дітей відображають зростаючу увагу громадськості до потреб менш забезпечених верств населення, а також бажання зробити святкування доступними для ширших кіл мешканців. Ці заходи сприяли зміцненню соціальної солідарності та розвитку міської культури.

Наприкінці XIX – початку XX століть у Російській імперії публічні ялинки почали влаштувати у будинках дворянських, офіцерських та купецьких зборів, клубах, театрах та інших громадських місцях. Маріуполь, будучи містом повітовим, також прагнув не відставати від інших міст у цьому питанні.

Маріупольцям у різних торгових точках пропонувався великий асортимент ялинкових прикрас. Вони були досить дорогими. Одним із найбільш рекламаних у місцевій газеті був магазин П. Чебаненка, там ціна набору ялинкових іграшок становила 1 рубль, 1,5 рубля, 2, 3, 5 рублів та дорожче. Від 1 до 25 рублів коштувала колекція ялинкових прикрас у «Харківській кондитерській та булочній». Там же продавалися ялинки, «святкові сюрпризи», іграшки нових винаходів та маскарадні маски.

Напередодні різдвяних та новорічних свят торговельні заклади незалежно від свого профілю прагнули нагадати про себе. Вони навмисно у грудні поповнювали свій асортимент. Вулиці Катерининська та Торгова напередодні свят були найвідвідуванішими городянами. Розширення практики проведення маскарадних балів та тематичних вечорів в портових містах Північного Приазов'я свідчить про посилення впливу європейських святкових традицій та модернізації розважальної культури. Введення нових форм святкування, таких як костюмовані вечори, сприяло розширенню кола учасників святкових подій, включаючи представників різних соціальних груп.

Розвиток міської інфраструктури та поява нових місць для відпочинку і розваг, таких як театри, кінотеатри, клуби та кафе, сприяли формуванню нового обличчя святкового дозвілля

мешканців портових міст. Ці заклади ставали центрами культурного життя, де громадяни могли зустрічатися, обмінюватися новинами та відпочивати, насолоджуючись музикою, театральними постановками чи кінопроектами.

Стосовно театрального життя та гастрольної діяльності, були і такі випадки: «Незважаючи на несприятливі умови: затишся у діловому житті міста та погану погоду, малоросійська трупа С. Глазуненка, яка гостює в нашому місті, робить добрі збори. Як ми чули, за 50 вистав, поставлених досі, антрепризою взято понад 15 тисяч рублів. Трупа Глазуненка, яка передбачала на початку закінчити гастролі тут до 20 грудня, залишається в Маріуполі на весь час свят до 20 січня» (Мариупольская жизнь, 1913).

Свято Різдва у всьому світі прийнято відзначати у сімейному колі. Не були винятком і маріупольці. А ось новорічну ніч городянам пропонували урочисто провести у громадських місцях. Наприклад, у 1912 р. у Комерційних зборах відбулися сімейно-танцювальний вечір та зустріч Нового року. Вхід був за записом, і оплата становила 1 р. 10 копійок. Кожен гість мав право пройти лише з однією жінкою. Члени зборів та студенти проходили безкоштовно. Подібні умови відвідування сімейного вечора були в Маріупольських громадських зборах, що знаходилися в будинку Д. Хараджаєва. Заможні маріупольці могли дозволити собі урочисто зустріти Новий рік у Великій концертній залі готелю «Континенталь» на вул. Харлампіївській. Вхід на вечір був виключно за записом. Для публіки грав струнний оркестр під керівництвом Г. Теплового. На вечорі дамам безкоштовно роздавали бутоньєрки, а чоловікам – сигари. Святкова вечеря на 1 персону коштувала 2 р. 50 коп. Для спостереження за його приготуванням із Харкова спеціально було виписано шеф-кухаря Т. Рівненський. Слід зазначити, що на той час особливою популярністю користувалися страви французької кухні. На новорічну вечерю в «Континенталь» подавали консомі зі спаржі, дияблі (гострі запечені грінки з скибочок пшеничного хліба, змащених сумішшю тертого сиру, томату, перцю та яєць), севрюгу парову в шампанському вині, смажених молодих мулар ендівій та соління. На десерт подавали парфі зі свіжої полуниці та фрукти. З міцних напоїв пропонувалася горілка із закускою.

У зимовий час у Маріуполі особливо популярні різні зимові розваги. Наприклад, у грудні 1910 р. газета «Маріупольське життя» повідомляла про роботу ковзанки на озері Домаха біля біржі. Тут можна було взяти ковзани напрокат. Плата для дорослих складала 15 копійок, для дітей – 10 копій-

йок. Ковзанка була захищена від вітру високим парканом (Мариупольская жизнь, 1910).

Також значення мали й сезонні ярмарки, які не тільки служили місцями торгівлі, але й ставали просторами для святкувань, де місцеві майстри та купці пропонували свої товари, а вуличні артисти та музиканти розважали публіку. Це додавало міському святковому дозвіллю особливого колориту, сприяло збереженню та розвитку народних традицій.

Наприкінці грудня газета «Мариупольське життя» буквально рясніла рекламою, вона розміщувала приватні оголошення про вступ до магазинів розширеного асортименту всіляких товарів.

Великий асортимент парфумів було завезено напередодні свят аптекарський магазин І. Дворкінда. Духи «Стікс», «Амбре», «Антик», одеколони «Туга», «Наполеон», «Каприз», «Де-Амур» були досить витонченим подарунком. Флакон, що сподобався, за окрему плату упакували в спеціальну подарункову коробку. Там же можна було придбати чарівні ліхтарі, фотоапарати, термоси, сифони Прага, електричні ліхтарики. У торгових закладах міста мариупольцям пропонувалося придбати такі подарунки: дитячі іграшки, дитячі освітні ігри, гравюри, картини, книги, розкішні дрібниці для домашньої прикраси. Актуальним подарунком був календар наступного року. Відділення дитячих іграшок було відкрито спеціально напередодні свят. Його господар, пан Гольденштейн, запевняв городян у найпомірніших цінах. Англійська крамниця швейних машин пропонувала до Різдва модну новинку – поромийку «Іона», яка прала білизну пором.

До різдвяного та новорічного святкового столу до торговельних закладів міста завозилися різноманітні м'ясні та кондитерські делікатеси та вина. Напередодні їхні власники поповнювали асортимент різними кулінарними та кондитерськими вишукуваннями. До свят «Харківська кондитерська та булочна», магазини М. Урбанського та І. Дворкінда отримували товари кращих гастрономічних та кондитерських фірм Абрикосова, Ейнама, Сіу, Конрада, Бормана, Ландріна, Кромської, до уваги покупців також пропонувався великий вибір свіжих цукерок, швів ін Господар одного з них, пан М.Ф. Урбанський проводив відпустку товарів під своїм особистим наглядом. У ковбасно-гастрономічний магазин до свят були завезені копчені житомирські та тамбовські стегенця, різне фаршування – качок, пулярок, поросят та паштети.

«Вина кращих російських та закордонних марок», а також великий вибір горілки, конья-

ків, лікерів продавали у гастрономічній лавці М. Урбанського та у винно-гастрономічному магазині «У Абуладзе». Там же пропонувалися фрукти та цукерки. За помірнішими цінами вина до свят пропонувалися у винних льохах. Особливо важливим аспектом святкового дозвілля ставало залучення дітей та молоді до участі в святкових заходах» (Мариупольская жизнь, 1910).

Газета «Мариупольская жизнь» за 29 грудня 1913 року описує про проведення новорічних святкувань в усіх школах міста. «25 грудня у театрі братів Яковенко було встановлено ялинку для учнів усіх початкових шкіл міста. Театр був переповнений дітьми; були присутні понад 1000 осіб; Крім дітей, на ялинці були також дорослі. Ялинка пройшла дуже жваво. Слід зазначити, що задумана програма дитячого свята – ялинка була виконана бездоганно. Маленькі учасники ігор, живих картин тощо. були нагороджені дружніми оплесками. Організація ялинки зажадала, ймовірно, чимало праці та енергії з боку організаторів».

Наказ керуючого навчальним округом від 6 травня 1896 року за № 6434. Подяка начальника округу: 1. Почесному піклувальнику Бердянської чоловічої гімназії Владиславу Еразмовичу Гаєвському – за принесення в дар цієї гімназії портрета Його Імператора ста п'ятдесяти руб. на влаштування танцювального вечора для учнів гімназії під час минулих різдвяних свят (Циркуляр Одеського навчального округу, 1896: 227).

Ялинка для дітей усіх початкових шкіл: «На прохання уповноваженої наради вчителів початкових шкіл міської та земської управами на влаштування шпалер ялинки для дітей міських початкових шкіл видано посібник міською управою 50 руб. і земською управою – 50 руб. Уповноважена нарада звернулася з проханням про допомогу на влаштування ялинки до товариства тверезості та до товариства мариупольських греків, нащадків вихідців із Криму. Прохання вчителів буде повідомлено правлінням товариства греків загальним зборам товариства, призначеним на 16 грудня» (Мариупольская жизнь, 1912).

Коррективи в святкування внісла Перша світова війна. В 1914 р. почалася Перша світова війна. Вона не торкнулася безпосередньо міста Бердянськ та Маріуполь, але відклала певний відбиток на все його життя. Багато людей воювали на фронті, самі міста знаходилися в тилу. Сюди стікалися біженці з прифронтових територій, приїжджали на відпочинок солдати та інваліди з передової. На допомогу армії міська громадськість періодично влаштовували благодійні вечори, кошти яких йшли на допомогу бійцям.

В 1915 р. вже не рясніє «Маріупольське життя» рекламними оголошеннями про великий асортимент різдвяних подарунків, вона сповнена зведення з фронту. Війна вимагала нових і нових вкладень. Тепер різдвяні та новорічні свята були не такі веселі та безтурботні, вони служили додатковим приводом для збору коштів. Так, наприклад, у грудні 1915 р. Маріупольський міський комітет Всеросійського союзу міст закликав надіслати подарунки фронтовикам до свята Різдва Христового. Внести посильний внесок городяни могли грошима або принісши подарунок в окремому пакеті, куди дарувальнику пропонувалося вкласти листівку для відповіді. Що могло втішити бійця на фронті напередодні свят? Чоботи, панчохи, тепла білизна, рукавички, жилети, шарфи, тютюн, цигарки, сірники, мило, свічки, цукор, чай, поштовий папір, олівці, конверти та ін. Такий перелік припустимих речей пропонував комітет. Подарунки приймалися до 10 грудня (адже вони мали бути доставлені до Різдва!) в конторі Д. Хараджаєва на вулиці Таганрозької, в Міській управі і в конторі В. Вальтона на вул. Георгіївській.

У лазаретах. «Сартанський церковний гурток напередодні свята. Різдва Христового зробив серед селян с. Сартани збирання живністю. Живність у кількості п'яти баранів, 30 курей, 3 індичок і, крім того, 20 шматків сала та кількох хлібів, була доставлена до Маріуполя та передана маріупольському повітовому комітету з надання допомоги пораненим та призначена на покращення святкового столу у лазаретах повітового комітету. – У всіх місцевих лазаретах було влаштовано ялинки з подарунками для поранених. Ялинки були влаштовані за широкого сприяння місцевих жіночих гуртків» (Маріупольская жизнь, 1914).

Про різдвяні подарунки для армії. «Маріупольський повітовий військовий начальник просить усіх бажаючих відправити в діючу армію різдвяні посилки, як іменні, так і безіменні, доставляти їх упакованими, але остаточно не заробленими в управління військового начальника не пізніше 7 грудня. Посилатися в діючу армію можуть консерви, шоколад, какао, чай-цукор, тютюнові видам, різні солодоші, крім варення, медикаменти у сухому вигляді, білизна та всі предмети одягу-взуття та спорядження. Не будуть прийматися для відсилання в діючу армію продукти, що швидко псуються, міцні напої та різні рідини» (22 грудня 1914 року).

Для надання допомоги військовополоненим, які перебувають у ворожих країнах, Жіночий гурток Маріуполя провів благодійну акцію. Розпо-

рядчий комітет гуртка під головуванням Д. Хараджаєва пропонував зустріти 31 грудня 1915 р. новорічну ніч у готелі «Континенталь» за вечерею, яка коштувала 6 рублів з персони. У день Різдва, 25 грудня, у місті та на заводах було відкрито кінематографи. З дозволу Катеринославського губернатора та Катеринославської духовної консисторії половину всього валового збору кінематографи перерахували на користь рухливого шпиталю від населення всієї Катеринославської губернії.

Досить цікавою є стаття в газеті «Маріупольская жизнь» в ній описано традиції святкування Різдва в Англії крізь призму війни: «Відповідно до цього підрахунку загальна сума різдвяних витрат сягає англійців одного мільярда франків.

Ця цифра не видається перебільшеною тим, хто бачив, як справляють англійці Різдво. Насамперед, на одні подарунки витрачається – 625 мільйонів франків. Різні страви та пиття обходяться на святах не менше 125 мільйонів франків. На одні різдвяні листівки англійці витрачають 65 мільйонів франків, і їх поштові витрати зростають у святковий час до 75 мільйонів. На розваги, на відвідування театрів та кінематографів витрачається 50 мільйонів франків, витрата на різдвяні ялинки та на квіти буває не менше ніж 7.500.000 франків. Знамениті гілки омели, що прикрашають за традицією кожен англійський дім обходиться у дві 500 000 франків. Вся ця колосальна сума, що перевищує у два з половиною рази лондонський бюджет, була б цілком достатньою для того, щоб упродовж п'яти років утримувати всі госпіталі, притулки та благодійні установи Лондона» (Маріупольская жизнь, 1910).

Так, дійсно зміни в святковому дозвіллі міст портів Північного Приазов'я також відбивали глобальні тенденції того часу, включаючи вплив індустріалізації, урбанізації та культурного обміну між країнами а також Першою світовою війною. Це сприяло появі нових форм розваг та святкових традицій, що відображали динамічний розвиток суспільства та його адаптацію до змінюваних умов життя.

Висновки. Таким чином, трансформація святкового дозвілля в портових містах Північного Приазов'я відбувалася під значним впливом соціально-економічних змін, культурних обмінів та процесів урбанізації, що супроводжували модернізацію міського суспільства.

Традиційні святкові звичаї пройшли значну еволюцію, адаптуючись до змінених умов життя міського населення, з одночасним збереженням культурної спадщини та ідентичності. Впровадження нових форм святкування, зокрема ново-

річних ялинок та розвитку святкової торгівлі, відображає вплив європейських культурних практик та споживчих тенденцій на місцеві традиції. Громадські ініціативи та благодійність відіграли важливу роль у формуванні святкового дозвілля, сприяючи соціальній інтеграції, зміцненню спільноти та розвитку місцевої культури дозвілля. Розвиток святкової торгівлі не лише стимулював

економічне зростання, але й сприяв формуванню нових споживчих звичок та культурних практик серед міського населення.

Місцеві та глобальні впливи на святкове дозвілля демонструють взаємодію локальних традицій із глобальними культурними тенденціями, що зумовило появу унікального синтезу культурних практик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баханов К., Лыман И. Бердянск в дневниках титулярного советника. Запорожье : Просвіта, 2002. 188 с.
2. Демідко О. Театр у соціокультурному житті Північного Приазов'я (середина XIX–XX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Маріуполь, 2019. 20 с.
3. Константінова В. М. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861–1904 роки). Запоріжжя : АА Тандем, 2010. 596 с.
4. Константінова В. М. Урбанізаційні процеси на півдні України (друга половина XIX–початок XX ст.) : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Запоріжжя, 2010. 398 с.
5. Константінова В.М. Соціокультурні аспекти урбанізаційних процесів на Півдні України (друга половина XIX – початок XX століття). Запоріжжя, 2011. 100 с.
6. «Повітова столиця». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1876–1893 рр.). Бердянськ; Невинномиськ : Тандем – У, 2007. 378 с.
7. Праздничное. *Бердянское Эхо*. 1912. 21 груд. С. 3.
8. Циркуляр по Одесскому учебному округу. – 1896. – № 5. – С. 262.
9. Одесский вестник. Одеса, 1868–1892.
10. Мариупольская жизнь: общественная, политическая и литературная газета. Мариуполь, 1913. 4 декабря.
11. Мариупольская жизнь: общественная, политическая и литературная газета. Мариуполь, 1913. 19 декабря
12. Мариупольская жизнь: общественная, политическая и литературная газета. Мариуполь, 1914 року. 17 декабря
13. Мариупольская жизнь: общественная, политическая и литературная газета. Мариуполь, 1915. 28 декабря.
14. Мариупольская жизнь: общественная, политическая и литературная газета. Мариуполь, 1914 року. 22 декабря
15. Мариупольская жизнь: общественная, политическая и литературная газета. Мариуполь, 1912. 25 декабря.
16. Мариупольская жизнь: общественная, политическая и литературная газета. Мариуполь, 1911. 23 декабря.
17. Мариупольская жизнь: общественная, политическая и литературная газета. Мариуполь, 1913. 29 декабря.

REFERENCES

1. Bakhanov K., Lyman Y. (2002) Berdiansk v dnevykakh tytuliarneho sovetnyka. [Berdiansk in the diaries of titular adviser V.K. Kryzhanovsky]. Zaporozhe : Prosvita, 188 s. [in russian].
2. Demidko O. (2019) Teatr u sotsiokulturnomu zhytti Pivnichnoho Pryazovia (seredyna XIX–XX st.) [Theater in the socio-cultural life of the Northern Azov region (middle of the 19th–20th centuries)]: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Mariupol, 20 s. [in Ukrainian].
3. Konstantinova V. M. (2010) Urbanizatsiia: pivdenoukrainskyi vymir (1861–1904 roky). [Urbanization: the South Ukrainian dimension (1861–1904)]. Zaporizhzhia : AA Tandem, 596 s. [in Ukrainian].
4. Konstantinova V. M. (2010) Urbanizatsiini protsesy na pivdni Ukrainy (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) : dys. ... d-ra ist. nauk : 07.00.01. Zaporizhzhia, 398 s. [in Ukrainian].
5. Konstantinova V.M. (2011) Sotsiokulturni aspekty urbanizatsiinykh protsesiv na Pivdni Ukrainy (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia) [Sociocultural aspects of urbanization processes in modern Ukraine (the other half of the 19th century – the beginning of the 20th century)]. Zaporizhzhia, 100 s. [in Ukrainian].
6. «Povitova stolytsia». Litopys istorii Berdianska ochyma korespondentiv «Odeskoho Visnyka» (1876–1893 rr.). [«Povit's capital». Chronicle of the history of Berdiansk eyes of correspondents of the “Odeskiy Visnik” (1876–1893).] Berdiansk; Nevynnomysk : Tandem - U, 2007. 378 s. [in Ukrainian].
7. Prazdnechnoe. Berdianskoe Ekho. [Berdiansk echo]. 1912. 21 hrud. S. 3. [in russian].
8. Tsyrukliar po Odesskomu uchebnomu okruhu. – 1896. – № 5. – S. 262. [in russian].
9. Odesskyi vestnyk. [Odesa Gazette]. Odesa, 1868–1892. [in russian].
10. Maryupolskaia zhyzn: obshchestvennaia, polytycheskaia y lyteraturnaia hazeta. [Mariupol life: social, political and literary newspaper]. Maryupol, 1913. 4 dekabria. [in russian].
11. Maryupolskaia zhyzn: obshchestvennaia, polytycheskaia y lyteraturnaia hazeta. [Mariupol life: social, political and literary newspaper]. Maryupol, 1913. 19 dekabria [in russian].
12. Maryupolskaia zhyzn: obshchestvennaia, polytycheskaia y lyteraturnaia hazeta. [Mariupol life: social, political and literary newspaper]. Maryupol, 1914 roku. 17 dekabria [in russian].
13. Maryupolskaia zhyzn: obshchestvennaia, polytycheskaia y lyteraturnaia hazeta. [Mariupol life: social, political and literary newspaper]. Maryupol, 1915. 28 dekabria. [in russian].

.....

14. Maryupolskaia zhyzn: obshchestvennaia, polytycheskaia y lyteraturnaia hazeta. [Mariupol life: social, political and literary newspaper]. Maryupol, 1914 roku. 22 dekabria [in russian].

15. Maryupolskaia zhyzn: obshchestvennaia, polytycheskaia y lyteraturnaia hazeta. [Mariupol life: social, political and literary newspaper]. Maryupol, 1912. 25 dekabria. [in russian].

16. Maryupolskaia zhyzn: obshchestvennaia, polytycheskaia y lyteraturnaia hazeta. [Mariupol life: social, political and literary newspaper]. Maryupol, 1911. 23 dekabria. [in russian].

17. Maryupolskaia zhyzn: obshchestvennaia, polytycheskaia y lyteraturnaia hazeta. [Mariupol life: social, political and literary newspaper]. Maryupol, 1913. 29 dekabria [in russian].